

УДК 343.213

Лоза Вікторія Василівна,
аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін та кримінології
Закарпатського державного університету

ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ ВІДНОСНО ВИЗНАЧЕНИХ САНКЦІЙ

У статті аналізуються основні проблеми визначення меж кримінально-правових санкцій для однозначного застосування суддями покарань у вироках при притягненні винних осіб до кримінальної відповідальності та удосконалення кримінального законодавства.

Ключові слова: кримінально-правова санкція, межі кримінально-правової санкції, суспільна небезпечність діяння.

Постановка проблеми. У науці кримінального права інтенсивно здійснюються дослідження, спрямовані на пошук нових способів, засобів і методів боротьби зі злочинністю. Зі свого боку їх ефективність значною мірою залежить від потенційних можливостей, закладених у кримінально-правовій санкції. На сьогоднішній день відсутні ґрунтовні теоретичні розробки критеріїв визначення меж кримінально-правових санкцій, що іноді призводить до довільного встановлення санкцій законодавцем. Для того, щоб кримінальна санкція виконувала свою соціальну функцію, вона повинна мати ідеальну конструкцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед перших криміналістів, які спробували теоретично обґрунтувати побудову меж кримінально-правових санкцій, відомі праці російських та українських дослідників: Н. О. Гуторової, С. І. Дементьєва, І. Я. Козаченко, А. П. Козлова, Л. Л. Круглікова, О. Е. Лейста, Н. В. Огороднікова, П. П. Осипова, В. П. Проценко, О. Г. Фролова, М. І. Хавронюка та інші. Втім найбільш предметно проблему кримінально-правових санкцій розглянув А. П. Козлов, який сформулював загальні правила та рекомендації щодо їх побудови [3].

Проте більшість робіт, присвячених зазначеній проблематиці, були видані за радянських часів, кримінальне законодавство яких втратило свою чинність, а ряд питань до цього часу залишаються нерозкритими та дискусійними.

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати основні теоретичні підходи щодо вирішення проблеми визначення меж кримінально-правових санкцій; виробити загальні правила застосування суддями меж кримінально-правових санкцій у вироках при притягненні винних осіб до кримінальної відповідальності та запропонувати власні рекомендації щодо удосконалення кримінального законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науці кримінального права визначенню меж санкцій не завжди надавалась відповідна увага. Проте, враховуючи складність досліджуваних питань, проблема визначення меж кримінально-правових санкцій, як стверджують окремі вчені, є не лише дискусійною, а й не має прийнятного вирішення. Так, В. М. Кудрявцев зауважив, що оптимальну межу санкції, і верхню, і нижню, інакше як уможливити шляхом визначити неможливо [4, с. 249].

Дослідження проблеми побудови меж санкцій слід здійснювати в усьому різноманітті їх зв'язків. Законодавче оформлення санкції кримінально-правової норми залежить від безлічі чинників, у найбільш узагальненому виді їх можна звести до таких: рівень розвитку суспільства; соціальна цінність об'єкта, що охороняється відповідною нормою кримінального права; політичний момент, що визначає кримінально-правові засоби для боротьби з антисоціальною поведінкою; місце, яке займає відповідна санкція в системі інших санкцій тощо.

Ці і деякі інші чинники, що впливають на побудову кримінально-правової норми в цілому і на побудову кримінально-правової санкції зокрема, хоча і є очевидними, але часто не враховуються законодавцем. Межі санкцій, види і розміри покарань, що передбачаються нею, залежать передусім від суспільної небезпечності діяння. Результат недостатнього аксіологічного аналізу суспільної небезпечності діяння призводить до того, що вона не знаходить у свідомості суб'єкта належного віддзеркалення, і, як наслідок, настає спотворена оцінка на законодавчому або судовому рівні. Завдання законодавця полягає в тому, щоб оцінити характер і міру суспільної небезпеки максимально наближено до об'єктивної і вже на цій основі визначати, які межі санкції будуть найбільш ефективні щодо конкретного суспільно небезпечного діяння. Злочини, які відрізняються один від одного за ступенем тяжкості, мають відрізнятися за видами та межами санкцій.

При аналізі санкцій чинного Кримінального кодексу України виявляється ряд моментів, що потребують пояснення та уточнення. Йдеться, перш за все, про неузгодженість санкцій між собою та необґрунтованість видів та розмірів покарань. Конкретна санкція повинна розглядатись у системі інших санкцій, а не у відриві від них. Так, аналіз санкцій, які передбачають відповідальність за умисне вбивство, свідчить про те, що за посягання на життя прокурора (ст. 348) передбачена суворіша відповідальність, ніж за посягання на життя захисника (ст. 400). Також можна зробити висновок про те, що такий об'єкт кримінально-правової охорони, як життя людини, практично прирівнюється до такого об'єкта, як право власності, оскільки санкція за умисне вбивство (ч.1 ст 115 передбачає позбавлення волі від семи до п'ятнадцяти років) майже не відрізняється від санкції за крадіжку, яка вчинена в особливо великих розмірах (ч. 5 ст. 185 - позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна).

Межі санкції мають бути побудовані таким чином, щоб дозволяли суду максимально індивідуалізувати покарання. Досягненню цієї мети сприяє побудова санкцій у чинному законодавстві за типом відносно визначених, що складає абсолютну більшість. У той же час санкція статті не повинна давати можливість призначати міру покарання, що явно не відповідає ступеню суспільної небезпечності вчиненого злочину.

Одним з важливих аспектів досліджуваної проблеми є встановлення співвідношення санкцій і диспозицій та вплив особливостей конструкції останньої на встановлення меж санкцій кримінально-правових норм. О. О. Книженко, досліджуючи цю проблему, зазначає, що чим більш формалізованою є диспозиція, тим вужчим має бути розрив між мінімумом і максимумом розміру санкції. Якщо ж кримінально-правова норма сформульована так, що має різні межі ступеня суспільної небезпечності, то санкція повинна містити більш широкі нижні та верхні межі [2, с. 73-75]. Однак аналіз санкцій статей свідчить про протилежне. Так, крадіжка, яка завдала значної шкоди потерпілому, карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років (ч. 3 ст. 185 КК), тобто різниця між верхньою і нижньою межею санкції – 3 роки. У ч. 4 ст. 185 КК різниця також складає 3 роки, у ч. 3 ст. 186 КК різниця – 4 роки, а в ч. 4 цієї статті – всього 3 роки [8, с. 88]. Тобто, незважаючи на більший розрив між верхньою і нижньою межею шкоди, межі санкції вужчі. Вищевикладене дає підстави стверджувати, що законодавець дещо

знижує караність винних за злочини з підвищенням ступеня суспільної небезпечності та розміру шкоди.

Недоцільним є встановлення у санкції великої амплітуди між нижчими та вищими межами покарання у формі позбавлення волі, яка сягає 7 – 10 років, наприклад, у санкціях ч.1 ст. 115, ч.2 ст. 194, ч.2 ст. 267, ч. 2 ст. 274, ч.2 ст.294, ст. 379. Санкція, що передбачає позбавлення волі на термін від 3 до 12 років, з точки зору мінімальної межі основного покарання відповідає злочину середньої тяжкості, з точки зору максимальної межі – особливо тяжкому. Це дає підстави говорити про те, що санкція з такими розривами в межах основного покарання з відносно визначеної перетворюється у відносно невизначену (абсолютну). С. І. Дементьєв стверджує, що в злочинах, які не віднесені законом до тяжких, різниця не повинна перевищувати 3 років, а в тяжких і особливо тяжких злочинах – 5 років [1, с. 41].

При таких розмірах санкції виникає необхідність обмежити можливе судове свавілля і межі індивідуалізації. Тому не є оптимальними санкції з широкими межами, оскільки в такому випадку принцип гуманізму може суперечити принципу доцільності. Як зазначає Н. А. Орловська, надмірні розриви в межах покарання запобігають формуванню єдиної судової практики у конкретних справах і одночасно створюють загрозу зловживання судами своїми повноваженнями [5, с. 207]. Проте і надто низький інтервал меж санкцій не є ефективним, оскільки збільшується каральний ефект і обмежуються інтереси підсудного.

При кваліфікованих складах злочинів трапляються випадки, коли максимальні межі санкції за частиною першою або другою статті КК є вищими, ніж мінімальні відповідно за частиною другою або третьою. У такому випадку суд має можливість призначити за злочин, вчинений за наявності кваліфікуючих ознак, менш суворе покарання, ніж за злочин, у якому такі ознаки відсутні. С. І. Дементьєв зазначає, що значно полегшить здійснення правосуддя, підніме авторитет закону й суду конструювання санкцій у статтях, які мають частини за правилом: мінімальна межа санкції частини статті, що встановлює покарання, не повинна заходити за максимальну межу покарання, встановленого за менш небезпечне діяння [1, с. 44].

Певні вади конструювання притаманні і санкціям окремих спеціальних кримінально-правових норм, які вводяться для пом'якшеного чи посиленого реагування на вчинені діяння. Принципових проблем щодо розмірів покарань, передбачених у спеціальних нормах, що пом'якшують покарання, немає. У спеціальних нормах, у яких передбачено більш суворе покарання, існують певні неузгодженості. З одного боку, покарання у таких спеціальних нормах то надто суворе, то м'якше, ніж у загальних нормах [6, с. 52-53]. Наприклад, спеціальні склади злочинів передбачені ч. 2 ст. 305, ч. 3 ст. 308, ч.ч. 1; 3 ст. 313 КК, вказують на менш суворе покарання, ніж загальні склади злочинів, передбачені ч. 2 ст. 201, ч.ч. 1 ст.ст. 185, 186, 187, 189, 191, ч. 4 ст. 187 КК. Таке співвідношення не відповідає правилам юридичної техніки.

Спостерігається певна непослідовність при встановленні такого виду покарання, як штраф, оскільки відсутні правила визначення його меж. У ряді санкцій кримінально-правових норм встановлено відносно низькі розміри штрафів, які не можуть здійснювати належний вплив на злочинця.

В окремих випадках, згідно з КК України, за більш тяжкі злочини встановлений такий же розмір штрафу, як за менш небезпечні злочини. Так, заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство) ч. 1 ст. 190 КК вважається більш небезпечним злочином, ніж заподіяння значної майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою за відсутності ознак шахрайства

(ч. 1 ст. 192 КК). Відповідно верхня межа санкції ст.190 ч.1 передбачає максимальне покарання у виді обмеження волі на строк до трьох років, а ст. 192 ч.1 – арешт на строк до шести місяців. Водночас в обох випадках передбачена альтернатива у виді штрафу до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправних робіт на строк до двох років.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши основні теоретичні розробки вирішення проблеми визначення меж кримінально-правових санкцій, з метою їх усунення пропонуємо при визначенні меж кримінально-правової санкції дотримуватися таких правил:

- 1) чим вища соціальна цінність об'єкта посягання, тим вищим має бути показник нижньої межі санкції і навпаки;
- 2) мінімальна межа санкції частини статті, що встановлює покарання, не повинна заходити за максимальну межу покарання, встановленого за менш небезпечне діяння [1, 44];
- 3) у разі, коли підставою для виокремлення спеціальної кримінально-правової норми є зміна ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його підвищення, то санкція такої норми повинна бути суворішою, порівняно із санкцією загальної норми і навпаки;
- 4) чим більш формалізованою є диспозиція, тим вужчим має бути інтервал між мінімумом і максимумом розміру санкції;
- 5) показник рівня різниці між нижньою і верхньою межею розміру санкції різних частин тотожного злочину має бути однаковим, де верхня межа розміру санкції частини першої одночасно була б нижньою межею розміру санкції частини другої зі збереженням цієї логічної конструкції в санкціях наступних частин [7, 31];
- 6) показник рівня різниці між нижньою і верхньою межею розміру санкції одних і тих же частин в однорідних злочинах має бути різнопропорційним, де нижня межа санкції кожної наступної частини має бути вищою за нижню межу санкції попередньої частини [7, 31];
- 7) у кваліфікованих видах складу злочину одна і та сама обставина має однакове значення в різних видах злочину, тому обґрунтовується необхідність пропорційного підвищення меж санкцій при наявності тієї чи іншої кваліфікаційної ознаки.

Список використаних джерел

1. Дементьев С. И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы / С. И. Дементьев. – Ростов-на-Дону : Ростов. ун-т, 1986. – 160 с.
2. Книженко О. О. Вплив кваліфікуючих ознак на межі кримінально-правової санкції / О. О. Книженко // Право і Безпека. – 2005/4. – № 4. – С.73-75.
3. Козлов А. П. Уголовно-правовые санкции. Проблемы построения, классификация и измерения / А. П. Козлов. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. – 171 с.
4. Кудрявцев В. Н., Яковлев А. Н. Основания уголовно-правового запрета / В. Н. Кудрявцев, А. Н. Яковлев. – М., 1982. – 303 с.
5. Орловская Н. А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа : монография / Н. А. Орловская. – Одесса : Юридична література, 2010. – 296 с.

6. Осадчий В. І. Санкції у спеціальних кримінально-правових нормах / В. І. Осадчий // Держава і регіони : Серія Право. – К., 2004. – № 1. – С.52–54.
7. Соловій Я. І. Проблеми визначення меж кримінально-правових санкцій / Я. І. Соловій // Пробл. вдосконалення практ. застосув. крим. прав. засобів протидії злочинності ОВС : матер. наук. конф. – Львів, 2005. – С.30–32
8. Філей Ю. В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ю. В. Філей. – Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2006. – 232 с.

Лоза В. В. Проблемы построения относительно определенных санкции

Анализируются основные проблемы определения пределов уголовно – правовых санкций для единообразного применения судьями наказаний в приговорах при привлечении виновных лиц к уголовной ответственности и усовершенствования уголовного законодательства.

Ключевые слова: уголовно-правовая санкция, пределы уголовно-правовой санкции, общественная опасность деяния.

Loza V. V. Problems of providing relatively defined sancions

The main problems of defining the boundaries of criminal-legal sanctions to judges Unambiguous administering punishment to the sentences at instituting criminal proceedings to offenders and improving the Criminal Legislation are analysed.

Key words: criminal-legal sanction, limits of criminal - legal sanctions, public peril from the offence.

